

ΤΑΞΗ: Γ' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΜΑΘΗΜΑ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ: Αριστοτέλους, Ηθικά Νικομάχεια:

Ενότητα 3 και 4

A. Από το πρωτότυπο κείμενο που σας δόθηκε να μεταφραστεί το απόσπασμα από «Εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχεν... μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν»

B1. α) Ποιο επιχείρημα αντλεί ο Αριστοτέλης, από το χώρο της πόλης (ενότητα 3) για να αποδείξει ότι οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως;

β) Να σχολιάσετε την τελευταία φράση της ενότητας 4: «Οὐ μικρὸν οὖν... μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν» ως προς τη μορφή και το περιεχόμενο.

B2. «Καὶ ἐνὶ δὴ λόγῳ... γίνονται»: Να εκτιμηθεί ο ρόλος των «ἔξεων» στην καλλιέργεια της ηθικής αρετής (ενότητα 4).

B3. Ποιο ορισμό δίνει ο Αριστοτέλης στην ευδαιμονία και πώς σχετίζεται με την αρετή;

B4. α) νομοθέται, ἐθίζοντες, φθείρεται, εἶχεν, διδάξοντος: Να γράψετε δυο ομόρριζες λέξεις στα Ν.Ε ένα ουσιαστικό κ ένα επίθετο (απλό ή σύνθετο),

β) Να βρεθούν στο πρωτότυπο κείμενο από την ενότητα 4 λέξεις ετυμολογικά συγγενείς με τις ακόλουθες : πραξικόπημα, αλλαξοπιστία, ενδεής, φαρέτρα, νεογνό.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ:

B1. α) Στην τρίτη ενότητα ο Αριστοτέλης έμμεσα εκφράζει για άλλη μια φορά την άποψη ότι η αρετή δεν υπάρχει μέσα στον άνθρωπο εκ φύσεως. Το επιχείρημα που χρησιμοποιεί σε αυτήν την ενότητα αφορά το έργο των νομοθετών. Βασικός στόχος και επιδίωξή τους είναι να ωθήσουν τους πολίτες να αποκτήσουν την ηθική αρετή μέσω του εθισμού σε ανάλογες πράξεις και συμπεριφορές («οἱ γὰρ νομοθέται τοὺς πολίτας, ἐθίζοντας ποιούσιν ἀγαθοὺς»). Στην ουσία το επιχείρημα του έχει ως εξής: αν οι ηθικές αρετές ήταν έμφυτες, όλες οι ενέργειες των νομοθετών να οδηγήσουν τους πολίτες στην ηθικοποίηση θα ήταν μάταιες, αφού όλοι θα γεννιόντουσαν με ή χωρίς αυτές και οποιαδήποτε προσπάθεια δε θα μπορούσε να μεταβάλει αυτά τα χαρακτηριστικά. Έτσι, αποδεικνύεται αφενός ότι οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως και αφετέρου ότι αυτές δεν αποκτώνται αλλιώς παρά μόνο με τη διαρκή άσκηση και την επανάληψη ηθικών πράξεων. Ο Αριστοτέλης επισημαίνει ότι κάποιοι νομοθέτες πετυχαίνουν το στόχο τους και το πολίτευμά τους θεωρείται καλό και κάποιοι άλλοι δεν τον πετυχαίνουν και το πολίτευμά τους θεωρείται κατώτερο. Η αναφορά του Σταγειρίτη φιλοσόφου, ότι κάποιοι νομοθέτες αποτυγχάνουν να ασκή-

σουν σωστά τους πολίτες στην αρετή επιβεβαιώνει την άποψη ότι η ηθικοποίηση του ανθρώπου δεν είναι έμφυτη.

Προς επίρρωσιν της προαναφερθείσας άποψης, γίνεται αναφορά στο τέλος της ενότητας στο ρόλο του δασκάλου και τη συμβολή του στο να διαμορφώσει τον ορθό προσανατολισμό του εθισμού, διδάσκοντας τους κανόνες της αρετής, τους τρόπους εφαρμογής της και εκπαιδύοντας στην σωστή άσκηση. Αυτός ακριβώς είναι και ο ρόλος του νομοθέτη στη πόλη: αποτελεί τον δάσκαλο των πολιτών, ο οποίος χρησιμοποιώντας τα σωστά μέσα, δηλαδή τους σωστούς νόμους, θα διδάξει τους πολίτες τι είναι δίκαιο και τι άδικο, θα ορίσει τους κανόνες της δίκαιης και ηθικής συμπεριφοράς μέσα στην πόλη και θα τους οδηγήσει στην κατάκτηση των ηθικών αρετών και άρα στην ευδαιμονία.

β) Στην τέταρτη ενότητα ο Αριστοτέλης τονίζει ξανά την μεγάλη σημασία που έχει η παιδεία και η αγωγή για την ιδιωτική και τη δημόσια ζωή του ατόμου. Και όλα αυτά βέβαια γιατί πίστευε πως με τη παιδεία και την αγωγή, η οποία εθίζει το άτομο σε συγκεκριμένους τρόπους συμπεριφοράς, το άτομο βοηθιέται στην απόκτηση της αρετής που είναι προϋπόθεση για την ευδαιμονία τη δική του και της πόλεως. Στην τελευταία αυτή περίοδο («Οὐ μικρὸν οὖν... μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν») δύο πράγματα αισθάνθηκε πως έπρεπε να τονίσει με ιδιαίτερη έμφαση: α) την πρωτεύουσα σημασία της παιδείας και της αγωγής και β) ότι όσο πιο νωρίς αρχίσει η παιδεία και η αγωγή, τόσο πιο πολλές θα είναι οι ελπίδες να αποδειχτούν αυτές αποτελεσματικές και γόνιμες.

Ειδικότερα, ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι ο εθισμός έχει πολύ μεγάλη παιδαγωγική αξία. Θεωρεί λοιπόν, ότι ο άνθρωπος πρέπει να συνηθίζει από μικρός σε ηθικές ενέργειες για να φτάσει στην κατάκτηση των ηθικών αρετών. Μάλιστα, αυτή η διεργασία πρέπει να ξεκινήσει από πολύ μικρή ηλικία γιατί τότε συντελείται η ηθική διαμόρφωση. Το φυσικό, οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον του παιδιού παίζει καθοριστικό ρόλο στη σωματική, συναισθηματική, ψυχική και πνευματική του καλλιέργεια. Επιπλέον επειδή η διαδικασία αυτή απαιτεί πολύ χρόνο, κρίνεται σκόπιμο να ξεκινήσει όσο γίνεται πιο νωρίς. Οι παιδαγωγικές αυτές αντιλήψεις του Αριστοτέλη, συμφωνούν με τις σύγχρονες και φαίνεται ότι έπαιξαν και παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της σύγχρονης αντίληψης για την αγωγή.

Μάλιστα, ο Αριστοτέλης προκειμένου να αποδείξει τη μεγάλη σημασία του εθισμού στην ηθική διαπαιδαγώγηση των παιδιών, επιλέγει να συσσωρεύσει μια σειρά εκφραστικών μέσων κάτι που δε το συνηθίζει αφού ο λόγος του χαρακτηρίζεται από λιτότητα. Έτσι,, έχουμε σχήμα επιδιόρθωσης («Οὐ μικρὸν ... το πᾶν», σχήμα λιτότητας «Οὐ μικρὸν», υπερβολή «το πᾶν», σχήμα άρσης- θέσης «Οὐ μικρὸν ... ἀλλὰ πάμπλου», ανιούσα κλιμάκωση, « Οὐ μικρὸν -πάμπλου- το πᾶν, επανάληψη «πάμπλου- το πᾶν»

B2. Η φράση «Καὶ ἐνὶ δὴ λόγῳ ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται» αποτελεί την αποδεικτέα θέση, ὅτι δηλαδή τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας, είτε αυτά είναι καλά είτε κακά, διαμορφώνονται βάσει επαναλαμβανόμενων ενεργειῶν. Γι' αυτό και πρέπει οι ενέργειές μας να ἔχουν συγκεκριμένη ποιότητα. Επομένως, καταλαβαίνουμε ὅτι η στάση, η συμπεριφορά μας, οι πράξεις μας και γενικότερα οι επιλογές μας καθορίζουν αν θα αποκτήσουμε ἢ ὄχι τις ηθικές αρετές. Σ' αυτό το συμπέρασμα κατέληξε ο Αριστοτέλης με την αναλογική μέθοδο και με μια σειρά παραδειγμάτων ἀπὸ διάφορους τομείς συμπεριφοράς του ἀνθρώπου. Ειδικότερα, παρατηρούμε ὅτι ο φιλόσοφος διακρίνει **δύο αντίθετους τρόπους συμπεριφοράς: ο ἕνας οδηγεί στην κατάκτηση των ηθικών αρετῶν, ἐνῶ ὁ ἄλλος ὄχι.** Τα παραδείγματα αυτά ἔχουν ως εξής:

α) Στη συναναστροφή μας με τους ἄλλους ἀνθρώπους («τὰ ἐν τοῖς συναλλαγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους»), ἀν ἀκολουθήσουμε τον ἕναν τρόπο συμπεριφοράς, γινόμαστε δίκαιοι, ἐνῶ ἀν ἀκολουθήσουμε τον ἄλλον, γινόμαστε ἀδικοὶ («οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι»),

β) Σε ὅσα προξενοῦν φόβο («τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς»), ἄλλοι συνηθίζοντας να δείχνουν θάρρος γίνονται ἀνδρείοι, ἐνῶ ἄλλοι συνηθίζοντας να φοβούνται γίνονται δειλοὶ («ἐθιζόμενοι φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν οἱ μὲν ἀνδρείοι οἱ δὲ δειλοί»),

γ) Σχετικὰ με τις ἐπιθυμίες («τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας»), ἄλλοι ἀκολουθώντας τον ἕναν τρόπο συμπεριφοράς τις ἀντιμετωπίζουν με σύνεση και ἐγκράτεια, ἐνῶ ἄλλοι ἀκολουθώντας τον ἄλλο τρόπο συμπεριφοράς ξεφεύγουν ἀπὸ τα ὅρια του μέτρου και γίνονται ἀκόλαστοι («οἱ μὲν γὰρ σώφρονες οἱ δὲ ἀκόλαστοι»),

δ) Σχετικὰ με ὅσα προξενοῦν οργή («τὰ περὶ τὰς ὀργάς»), ἄλλοι ἀκολουθώντας τον ἕναν τρόπο συμπεριφοράς τα ἀντιμετωπίζουν με πραότητα, ἐνῶ ἄλλοι ἀκολουθώντας την ἀντίθετη συμπεριφορά γίνονται οργίλοι και ξεσποῦν («οἱ μὲν) πρᾶοι (οἱ δὲ) ὀργίλοι»).

Εὐλόγα λοιπὸν καταλήγει ο Αριστοτέλης στην αποδεικτέα θέση ὅτι τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας, είτε αυτά είναι καλά είτε κακά, διαμορφώνονται μέσα ἀπὸ τη συστηματικὴ ἐπανάληψη ὁμοίων ενεργειῶν. Γι' αυτό και πρέπει οι ενέργειές μας να ἔχουν συγκεκριμένη ποιότητα. Στην ἐνότητα αὐτὴ ἐμφανίζεται μια νέα ἐννοια, η «ἕξις». Η λέξη αὐτὴ ἐτυμολογικὰ παράγεται ἀπὸ το θέμα του μέλλοντα του ρήματος «ἔχω» και συγκεκριμένα ἀπὸ το σχε- < heχ- < ἔχ + την παραγωγικὴ κατάληξη -σις, η οποία δηλώνει ἐνέργεια. Αρχικὴ σημασία της λέξης είναι το να κατέχει κανεὶς συνέχεια κάτι που ἔχει ἀποκτήσει.

Για τον Αριστοτέλη η λέξη ἀπέκτησε ἠθικὸ περιεχόμενο: είναι τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας, που ἀποκτιοῦνται με την ἐπίμονη ἀσκηση και την ἐπανάληψη συγκεκριμένων ενεργειῶν. Οι «ἕξεις» είναι ἕνα ἀπὸ τα «γινόμενα ἐν τῇ ψυχῇ». Τα ἄλλα δύο είναι τα πάθη και οι δυνάμεις. Πάθη (π.χ. ἐπιθυμία, οργή, φόβος, χαρὰ, φιλία, μίσος) είναι ὅσα ἔχουν ως ἀποτέλεσμα την ευχαρίστηση ἢ τη δυσἀρέσκεια. Οι δυνάμεις είναι οι δυνατότητες συμμετοχῆς στα πάθη, οι οποίες

δεν αρκούν από μόνες τους για να χαρακτηριστεί κανείς καλός ή κακός, αλλά πρέπει να γίνουν μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα του. Τα μόνιμα αυτά στοιχεία αποκτιούνται με την επανάληψη μιας πράξης, που συνιστά την «έξιν». Ακριβώς ότι η «έξις» απορρέει από εθισμό και δεν είναι κάτι έμφυτο φαίνεται και από τη χρήση του ρήματος «γίνονται», το οποίο δείχνει ότι η «έξις» προκύπτει μέσα από μία διαδικασία, από ένα βαθμιαίο τρόπο διαμόρφωσής της και κατάκτησής της από τον άνθρωπο.

Σήμερα η λέξη έχει αποκτήσει ψυχολογικό περιεχόμενο και είναι η συνήθεια ως αποτέλεσμα επανάληψης, μάθησης ή συνεχούς επίδρασης του ίδιου παράγοντα.

B3. Απ: Σελίδα 139 σχολ. Βιβλίου.: « Όλες λοιπόν αυτές... θέματος»

- B4.** α) νομοθέται: θέση, θετικός
έθιζοντες: συνήθεια, συνήθης
φθείρεται: διαφθορά, άφθαρτος
είχεν: σχέση, σχετικός
διδάξοντος: δίδαγμα, διδακτικός
- β) πραξικόπημα: πράττοντες
αλλαξοπιστία: συναλλάγματα
ενδεής: δεῖ
φαρέτρα: διαφέρει
νεογνό: νέων